

A PAPIRÓTÓL AZ 5G-IG – TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS KÍNA ÚTJÁRÓL A KEZDETEKTŐL A GLOBÁLIS VILÁGGAZDASÁGBA

From Paper to 5G – A Historical Overview of China's Journey
From the Beginnings to the Global Economy

Iványi Márton¹

Absztrakt: A kímért stratégiai tervezés birodalmi hagyományai, a civilizációs vívmányok, a befelé fordulás, a stagnálás és a szuverenitáscsorbulás történelmi előzményei után a kontinensnyi Kína néhány évtizede – talán immár visszafordíthatatlanul – belépett a globalizáció világába. Az ázsiai ország abbéli sikere, ahogy a globalizált térben egyes ágazatait, például a digitalizálódó államot és információs társadalmát egyaránt mozgásba hozó saját nemzeti IKT-piacát alakítgatja, a maga nemében kivételes történelmi teljesítmény.

Kulcsszavak: Kína, globalizáció, IKT, innováció, civilizáció

Abstract: After the imperial traditions of prudent strategic planning, historical achievements, inward turning, stagnation, and loss of sovereignty, China, with its magnitude of a continent, has entered, perhaps even irreversibly, the world of globalization since a couple of decades. The success of the Asian country in shaping certain sectors within the arena of globalization, such as its national ICT market which also provides backup for the digital state and the information society, is an extraordinary historical achievement.

Keywords: China, globalization, ICT, innovation, civilization

¹ Dr. Iványi Márton, Phd, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar, társadalmi kommunikáció kutató.

A szerző további munkásságát lásd a Magyar Tudományos Művek Tára oldalán: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10061810>

E-mail cím: martonpivanyi@gmail.com

BEVEZETÉS

A népszerű kínai blogger Zhang Jiajia *Bejártam a világot* című elbeszélésében egyebek mellett arról is beszámol, hogy 2004-ben miként „csevegett” online játékaik közepette, illetve mennyire hétköznapi témát szolgáltatott ismerőseinek a GPS már 2010-ben is.² Más szóval, érzékeltetette egyéb fókuszai mellett is, hogy hazájában évek óta rutintevékenységeknek számít egyes infokommunikációs technológiák, akár az azonnali üzenetküldő szolgáltatás QQ használata is.

Bő fél évszázaddal korábban egy másik kínai szerző, a taoista író és filozófus Lin Jü-tang kitér *Egy múlt pillanat* c. történelmi regénye egyik szakaszában arra, hogy az olyan „külföldi beszélőgépek”, mint a telefonok, a XIX-XX. fordulóján lejátszódó boxerlázadás modernizációellenes megnyilvánulásainak a céltábláivá váltak.³

E két szakasz egyebek mellett azért is tanulságos, mert együttesen szemléltetik, hogy Kína elektronikai és telekommunikációs fejlettségét illetően nemcsak felzárkózott, hanem egyes mutatói tekintetében alighanem immár meg is haladta a bizonyos újkori modernizációs mintákat az országban korábban meghonosító külföldi (nyugati) szintet az eltelt bő száz év során. Másrészt, különösen a második idézet tükrében megjelennek a nem kínai világgal való ellentmondásos, hol versengő, hol együttműködő viszonyok is, amelyek figyelembevétele elengedhetetlen egy-egy Kínára fókuszáló elemzés során.

Ez az elsődlegesen az elmúlt évtizedekre összpontosító áttekintés ezt a történelmi pályafutást kívánja több évszázados horizonton megvizsgálni, azzal a tanulsággal érkezve meg a jelenbe, hogy Kínára társadalmi és politikátörténete tükrében egyszerre jellemző a gondosan kimért türelem stratégiai hagyománya, és a történelem során változó intenzitással jelentkező innovációs hajlandóság. E két fejlődési sajátosságára bizvást számíthatott az apránként elfogadott globalizáció realitása és kihívásai közepette az utóbbi évtizedekben. Ezen felül azok egy sor okból képeznek fontos támpontot a majdani kínai tárgyú vizsgálódásokhoz is.

² JIAJIA, 2017. 15-25.

³ JÜ-TANG, 1945. I. 34. o.

I. CSINTŐL MAÓIG: TALÁLMÁNYOK ÉS BEZÁRKÓZÁS

Ha időhorizontunkat ekképp kitágítva nem kizárólag a modern korban látványosan modernizálódó Kína társadalmi-technikai tapasztalataira összpontosítjuk figyelmünket, hanem a régmúltra, mindenekelőtt a többezeréves birodalmi folytonosság tűnik szembe.

E helyen legfeljebb vázlatos áttekintésre vállalkozhatunk, hiszen évezredek nem egykönnyen sűrítethetők néhány bekezdésbe. Ettől részletesebb összegzés nem is lehet célja egy olyan innovációtörténeti tanulmánynak, amely napjaink „digitális Kínájának” bemutatását célozza.⁴

Lin Jü-tang *Mi kínaiak* című néprajzi-szociográfiai összefoglalójában megállapítja, hogy Kína „a legrégebb élő nemzet, amelynek folytatólagos kultúrája van; népessége a legnagyobb; valamikor a világ legnagyobb birodalma volt és hódításokat tett; a legfontosabb találmányok egy részével ő ajándékozta meg a világot”.⁵

Csakugyan, Kína nem csupán a világ legnagyobb népességű és földrésnyi területű országa, hanem az emberiség ősi civilizációinak egyike is. Az i. e. II. évezred elején létrejött kínai civilizáció a világtörténelem egyik legzártabb fejlődését mutatta. A külföldi „barbár” hatások csak ritkán fejtették ki befolyásukat az országban, s ha mégis, akkor rendszerint gyorsan idomultak a kínai hagyományokhoz. Uralkodóházak – mint például a történelem folyamán a kínai területeken első ízben valódi egységet teremtő Csin-dinasztia is, akitől Kína neve is származik – jöttek-mentek, s noha időnként az anarchia vagy „hadiállapot” időszakai határolták el őket egymástól, a jellegzetes kínai civilizáció közben haladt előre a maga útján és módján.⁶ Az egyes dinasztiai időről időre bekövetkező bukásait a szétagoltság változó időtartamú időszakai követték, de a birodalom – egy-egy új uralkodóház irányításával – mindig újra.⁷

Már az első kínai államalakulatok formálódásában szerepe lehetett a vízszabályozás igényének, a letelepedett földműves életmód pedig összetett öntözési és árvízelhárítási rendszereket igényelt.⁸ A bő termelést kínáló földművelés alapján elkezdtek fejlődni a városok, és megjelent egy sor kézműves mesterség is. A bronzművesség például nagyon magas színvo-

⁴ ITO, 2019. 50. o.

⁵ JÜ-TANG, 1943. 18. o.

⁶ SALÁT, 2006. XI.

⁷ CAMERON, 2002. 111. o.; TÁLAS, 2012. 24. o.; SALÁT, 2021. 74. o.

⁸ SALÁT IBID

nalra jutott el. A selyemszövet kínai találmány, készítésének módját nagyon régen felfedezték. A porcelán is kínai innováció, akárcsak a papír vagy a könyvnyomtatás és eme alapokon a papírpénz is, amelyet már akkor használtak, amikor Nagy Károly az első ezüstdénárokat verette Nyugat-Európában. A mágneses iránytű szintén innen jutott valószínűleg arab közvetítéssel Nyugatra. „Általában véve a kínaiak nagyon magas tudományos és technikai színvonalat értek el” – állapítja meg Rondo Cameron amerikai gazdaságtörténész – „jóval megelőzve a nyugatiakat”.⁹ A kínai papír presztízsére jellemző, hogy egyebek mellett még a modernizálódó, XIX. századi Nyugat-Európa egyes szépírói, például Honoré de Balzac figyelmét is felkeltették, akinek *Ehhezett illúziók* című regényében a főszereplők saját fejlesztéseik viszonyítási pontját látják benne: „A papír nem kevésbé bámulatos ipari termék, mint a könyvnyomtatás, amelynek létfeltétele. Kínában már régóta ismerték, mielőtt a kereskedelem földalatti csatornáin át Kisázsiaiba került. Ott a hagyományok szerint 750 körül már használták a papírt, amely foszlányokra tépett és péppé főzött pamutból készült”.¹⁰

Noha Lin Jü-tang utal rá, hogy a kínai kulturális stagnálás egy külföldi téveszme, hiszen például a porcelán vagy nyomtatás fejlesztését lassan bár, de minden dinasztia „előre vitte egy lépéssel”, az is igaz, hogy a korai műszaki és tudományos fejlettség ellenére Kínában hosszú évszázadokon keresztül nem következett be az ipari korba vezető nagy áttörés.¹¹ Még a vasat is, melynek gyártásában a kínaiak szintén jeleskedtek, csupán fegyverek és dísz tárgyak, nem pedig szerszámok készítésére használták. A kínai népesség mindenesetre folyamatosan gyarapodott és terjeszkedett. Az i.sz. 600 körül 50 millióra becsült lélekszám, durván, megduplázódott az elkövetkező bő félévezred során, a Sárga-folyó mentén egészen a tengerig, s délen a Jangce-folyó völgye felé, majd azon túl is.¹²

A Tang- (618–907) és a Szung- (960–1279) dinasztiák alatt elsöprő változások mentek végbe Kína gazdaságában és társadalmában. A főbb új fejlemények közé tartozik azon intézmények és szerkezetek kialakítása, amelyeket a történészek a „hagyományos” vagy „premodern” Kína sajátosságáiként tartanak számon. Ilyen a politikai ellenőrzés megszilárdítása a

⁹ CAMERON, 2002. 112. o.

¹⁰ BALZAC, 1984. 124. o.

¹¹ JÜ-TANG, 1943. 54. o.

¹² CAMERON, 2002. 112. o.

császár kezében¹³; a magántulajdonban lévő földterületek nyilvántartásán és értékelésén alapuló adórendszer; az érdemeken alapuló közszolgálat, amelynek alkalmazásában nem arisztokraták, hanem közemberek állnak; az írásbeli vizsgák használata a hivatalos kinevezésekre történő jelentkezés mezőnyének kialakítási feltételeként; a mezőgazdasági tulajdonosokra és bérleti viszonyokra alapozott mezőgazdasági rendszerre való áttérés, az áruk és tényezők piacának bővülése, a pénz elterjedése a kereskedelmi cserében, valamint a magánkereskedelem kiterjedt fejlesztése.¹⁴

A pakisztáni-brit író és történész Tariq Ali megerősíti, hogy Andalúzia, Szamarkand és Kína között jóval az „újkor” előtt széles körben elterjedt volt mind a kereskedelem gyakorlata, mind az innováció.¹⁵ Ezek olyannyira bejáratott útvonalak voltak és olyan stabil alapokon nyugodtak, hogy Marco Polo egyik kortársa azt írta a Nagy Selyemútról, hogy az „tökéletesen biztonságos, nappal is és éjszaka is”.¹⁶

A világszerte pusztító mongol epizód után a Míng-dinasztia (1368-1644) megalapításának időszakában is élénk, az európaiakkal folytatott kereskedelmi kapcsolatok rajzolódnak ki.¹⁷

Az állam ekkoriban energikusan látott hozzá a szállítási útvonalak rendbe hozatalához, és e viszonylag békés időszakban a népesség megint növekedni kezdett, a XV. század derekára elérve a százmilliót. Megjelent a gyapottermesztés és a pamutszövet előállítás. A térségi termékszakosodás hangsúlyozottabb lett. Am a legjelentősebb változás az, hogy a kínaiak hovatovább immár a tengeren is kereskedést folytattak. Már a Míng-korszak elején eljutottak Japánba, a később Fülöp-szigetek névre keresztelt térségbe, a Maláj-félszigetre és Indonéziába is. Sőt, Cseng Ho admirális vezetésével az Indiai-óceánon is megjelentek, emellett telepeket hoztak létre Ceylon, India, valamint a Vörös-tenger, a Perzsa-öböl és Afrika partvidékein is.¹⁸ E Cseng Ho vezette expedíciók olyan „komoly potenciálról tanúskodtak”, hogy egyenesen „a Délkelet-Ázsiába valaha indított legnagyobbak” tekintendők.¹⁹

¹³ vö. SÁLAT 2021: 73-74. o.

¹⁴ BRANDT ET AL, 2014. 49. o.

¹⁵ ALI, 2018.

¹⁶ CAMERON, 2002. 114. o.

¹⁷ MARSHALL, 2018. 58-59. o.

¹⁸ CAMERON, 2002. 114-115. o.

¹⁹ MAHBUBANI-SNG, 2020. 55. o.

Ezt követően a néhai kiváló Tálás Barna szavaival „az i. sz. XV–XVI. században azonban ez a helyzet lényegesen megváltozott”, amikor is az európai hatalmak „világméretű terjeszkedése következtében a bezárkózó Kínai Birodalom – a kínai civilizációval együtt – hanyatlásnak indult”.²⁰

Az amerikai hegemonia fenntartásában egyébként bevallottan érdekelt indiai-amerikai politológus Fareed Zakaria nemcsak a felfedezést, hanem a kommunikációt, az infrastruktúrát és a kereskedelmet is elhanyagoló ázsiai államszerkezetben keresi annak okait, hogy olyan nagyhatalmak, mint Kína és India, visszaestek, vagy stagnálni kezdtek.²¹

Megjegyzem, e hanyatlás mértéke és e korszak megítélése vitatott, hiszen például a néhai olasz közgazdász Giovanni Arrighi eme késő-Ming-kori és újkori Csing-dinasztia (1644–1911) fémjelezte időszak politikai sikereként tartja számon azt, hogy „koruk messze legnagyobb piacgazdaságát” alakították ki. Ő is abból indul ki mindenesetre, hogy az erőszakos nyugati expanzió idején a Ming- és Csing-uralkodóházak befelé fordulnak, hiszen számukra a kifelé irányuló, tengeri vagy globális kereskedelmi útvonalaknak az ellenőrzése sokkal kevésbé volt fontos, mint a Kínát alkalmasint példaképként tekintő szomszédos államokkal való békés kapcsolatok, és népes területeik integrálása a mezőgazdaságon alapuló nemzetgazdaságba.²²

Az irányítás kiterjesztése a mezőgazdaság fejlesztésére, az öntözésre és a vízi szállításra nem másnak képezte a szerves részét, mint a Csing-dinasztia a gazdasági fejlődés térbeli és időbeli egyenlőtlenségeinek ellensúlyozása érdekében tett fellépésének.²³

Ez a figyelemre méltó béke, jólét és demográfiai növekedés, amelyet Kína a XVIII. század nagy részében tapasztalt, egyenesen inspirációs forrás volt az európai felvilágosodás vezető alakjai számára. Többek között Leibniz, Voltaire és Quesnay is „Kínához fordult erkölcsi út- és intézményfejlesztési iránymutatásért, valamint bizonyítékokat keresve olyan ügyeik támogatásához, mint a jóindulatú abszolútizmus, a meritokrácia és az agráralapú nemzetgazdaság” – idézi Michael Adas amerikai történészt Arrighi.²⁴

²⁰ TÁLAS, 2012. 24. o.

²¹ ZAKARIA, 2008. 93. o.

²² CAMERON, 2002. 115. o.; ARRIGHI, 2007. 321-324. o.; SNOWCROFT, 2019. 140. o.; SALÁT, 2021. 77-78. o.

²³ ARRIGHI, 2007. 327. o.

²⁴ ARRIGHI, 2007. 3. o

A skót klasszikus közgazdász Adam Smith pedig 1776-ban elkészült *A nemzetek gazdagsága* című művében a következő értékelést adja az országról: „Kína birodalmának nagy kiterjedése, lakóinak hatalmas sokasága, az éghajlati – következőleg pedig a különböző tartományokban folyó termelési – sokfélesége, valamint a tartományok többsége közötti vízi szállítás révén történő könnyű kommunikáció teszi az ország otthoni piacát oly nagy mértékűvé, hogy az önmagában elegendő legyen a nagyon nagy termelés támogatásához, és lehetővé váljon a munka nagyon jelentős felosztása. Kína belföldi piaca valószínűleg nem sokkal kisebb, mint Európa összes különböző országainak piacai együttvéve”.²⁵

Noha időnként részben ennek az időszaknak a számlájára írják az állami és társadalmi élet megmerevedését és elkorhadását is²⁶, a Csing Birodalom, amely a világ 1800 előtti legnagyobb nemzetgazdaságának tekinthető, a XVII – XVIII. században a népesség megháromszorozódását tapasztalta, az egy főre eső jövedelem csökkenésének bármiféle jele nélkül.²⁷

Eme gyakran egymásnak ellentmondó szerzőkhöz hasonlóan ma már tulajdonképpen csak találgatni tudjuk, hogy miként alakulhatott volna a világtörténelem, ha e ponton nem következik be egy drasztikus fordulat. Ugyanis Kína a XIX–XX. század fordulójára a gyarmatosító nyugati hatalmak terjeszkedő törekvéseinek egyik fő célpontjává vált, minek következtében szuverenitása alapvetően csorbult. „Az európai hajók” a kanadai történész McNeill szavai szerint „ténylegesen felforgatták Euráziát”.²⁸ A tengeri határ felváltotta a sztyeppe határt az idegenekkel való kritikus találkozás helyszínévé, s az ázsiai államok és népek autonómiája omladozni kezdett”.²⁹ Ehhez a történelmi epizóddhoz kapcsolódik a kínai „megalázottság élménye” és egy esetleges, vélt vagy valós revansvágy is.³⁰ A néhai amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó Brent Snowcroft idevágó megjegyzése szerint ez „az egyik dolog, amiért valóban neheztelnek a Nyugatra” a kínaiak, és ez „mélyen beégett a tudatukba”.³¹

Kína és általában Kelet-Ázsia hanyatlását a Kína első ópiumháborús (1839-42) vereségét követő évszázadban az amerikai történész Kenneth

²⁵ SMITH, 1826. 640. o.

²⁶ vö. JÜ-TANG, 1945.; TÁLAS 2012.

²⁷ BRANDT ÉS MTSAI, 2014. 45. o.; POGÁTSA, 2019.; vö. Huang, 2002.

²⁸ MCNEILL, 1998. 231 o.

²⁹ TÁLAS, 2012.: 24. o.; SALÁT, 2021. 79. o.

³⁰ POLANYI LEVITT, 2013. 175. o. vö. MAHBUBANI, 2018.; HUNTINGTON, 2015.

³¹ SNOWCROFT, 2019. 140. o.

Pomeranz „Nagy Eltérésnek (vagy széttartásnak – *Great Divergence*)” nevezte, utalva a két világrész gazdasági szintjének diverz pályafutására. E szintek az eladdig nagyjából hasonló életszínvonal helyett meredeken kezdtek eltérni egymástól, Európa gyorsan felemelkedett hatalma csúcspontjára, Kelet-Ázsia pedig ugyanolyan gyorsan süllyedt a mélypontjára.³²

Zakaria szerint ekkoriban a nyugati világ egyebek mellett technológiai fölénybe is került azzal együtt, hogy összgazdasági termelésben még a XX. század elején is Kína volt az „élen”.^{33 34}

Kína hanyatlása a XX. század első felében, a két világháború és a szünni nem akaró polgárháborúk következtében tovább folytatódott, aminek csak a kínai népi forradalom győzelme és annak nyomán a Kínai Népköztársaság (KNK) megalakulása vetett véget. A XX. század második felében – a hatalomra került, s azt diktatórikus formában és eszközökkel gyakorló Kínai Kommunista Párt (KKP) vezetőinek súlyos hibái és tévedései közepette – a társadalmi-gazdasági fejlődés és a modernizáció terén Kína sajátos utat járt be.³⁵

Ez az időszak Kína történetének mélypontja, aminek eredményeként az ország egy szegény harmadik világbeli ország szintjére süllyedt, tömeges éhínséggel.^{36 37}

II. A FORDULAT: KÍNA VISZONYLAGOS ÉRVÉNYŰ ÁTÁLLÁSA A KAPITALISTA RENDRE?

Amikor a történészek visszatekintenek a XX. század utolsó két évtizedére, jogosan ítélik vízválasztónak az 1979-es évet. Ebben az évben indította be Kína gazdasági reformjait. Ez utóbbi eseményt egy szokatlan összejövetel, a Kínai Kommunista Párt 11. Központi Bizottságának harmadik plenáris ülése jelezte előre 1978-ban. Ezt a formális ülést megelő-

³² POMERANZ, 2000.

³³ E kézirat során a viszonylag régebbi források használatát a kínai innovációtörténet különböző állomásainak a maguk folyamatában való láttatási igénye indokolja.

³⁴ ZAKARIA, 2009. 83-85. o.

³⁵ vö. Tálás, 2012. 24-25. o.

³⁶ Ezen korszak összefüggéseinek kimerítő tárgyalása önmagában is egy monográfiát igényelne, ezáltal azonban Kína történeti idővonala kapcsán elsődlegesen az innovációk szűkebb kontextusára, nem pedig a társadalompolitikai porond összefüggéseire összpontosítunk. Utóbbiaknak egy szerfelett elgondolkodtató leleplezését adja például a kínai-brit író Jung Chang (magy.: Csang Zsung) *Vadhattyúk* című regénye is.

³⁷ POGÁ TSA, 2019.

zően az egyik munkacsoportban egy újonnan kinevezett pártvezető, jelesül Teng Hsziao-ping tartott egy beszédet, mely a modern kínai történelem legfontosabb beszédévé vált. Arra buzdította a vezetőséget, hogy a gazdasági fejlődésre koncentráljon, és hogy az ideológia helyett inkább a tényeket tekintse irányadónak: „Nem számít, hogy fekete vagy fehér az a macska. Ha képes egeret fogni, akkor jó macska” – mondta Teng. Azóta Kína mást sem tesz, mint járja a könnyörtelenül pragmatikus modernizáció útját.³⁸

Nem véletlen e dátumok kijelölése és azok megkülönböztetett presztízse. Teng Hsziao-ping ipari és politikai forradalmával³⁹, illetve „kínai sajátosságokkal felvértezett szocializmusának” – vagy Csaba László közgazdász szavaival élve „központilag irányított piacgazdaságának”⁴⁰ – a kiépítésével párhuzamosan ugyanis nem más indult meg 1978-cal kezdődően⁴¹, mint Kína globalizációba való fokozatos bekapcsolódása, illetve Frankopan brit történész szavaival az ország „elindulása a világ élvonalába”.⁴² Ennek részeként pedig teret nyer a magánvállalkozások – viszonylagos addig elképzelhetetlen – szabadsága is, amely fordulatról és folyamatokról érintőlegesen a kínai-angol író Jung Chang is beszámol *A vadbattyúk* c. könyvében.⁴³

Amíg Mao Ce-tungnál az osztályharc állt a középpontban, addig Teng Hsziao-pingnél a gazdaság modernizálása. Teng Hsziao-ping eszméi eredményeként, azaz a reform, nyitás, modernizáció és stabilitás alapelvei nyomán afféle kopernikuszi fordulat állt be. Teng – szakítva a maoi osztályharc-felfogással – a gazdasági fejlődést tette meg a párt vezéreszméjévé. Csiang Cö-minnél (1993-2003) pedig a társadalmi és a tulajdoni struktúrában bekövetkező változások elismerése került középpontba.⁴⁴

A Kínai Kommunista Párt 2002-es, XVI. Kongresszuson tartott beszámolójában Csiang Cö-min főtitkár már egészen odáig ment, hogy kijelentse: „Minden munka, ami hozzájárul hazánk szocialista modernizációjához és építéséhez, elismerést és dicsőséget érdemel, legyen szó fizikai vagy szellemi munkáról, egyszerű vagy bonyolult munkáról. Ösztönöznünk

³⁸ ZAKARIA, 2009. 120. o.

³⁹ MAHBUBANI, 2018. 37. o.

⁴⁰ CSABA, 2018. 52. o.

⁴¹ POLANYI LEVITT, 2013. 172-173. o. 237. o.

⁴² FRANKOPAN, 2017. 475. o.

⁴³ CHANG, 1994. 590-591. o.

⁴⁴ JUHÁSZ, 2009. 27. o.

kell mindenféle honi és külföldi befektető vállalkozói tevékenységet hazánk építésében”.⁴⁵ Nem más mutatkozik meg itt, mint a külföldi tőkebefektetés állami támogatása és igénye.

Különös súlya lesz a privatizációhoz való viszonyoknak. A piacgazdaság kiteljesítésének útján nem lehet megállni. Ennek egyik eklatáns példája a földpiac szükségességének, a földkoncentrációnak az említése is a XVII. pártkongresszuson.⁴⁶

A vezetés negyedik nemzedéke, Hu Csin-tao (2003-2013) a gyorsaság mellett a tudományos alapokra összpontosított. Egyszersmind nagy hangsúlyt helyezett olyan, általa a kor követelményeinek megfelelőként számontartott értékekre, mint „a dicsőség és gyalázat szocialista maximái”, egy kohéziós ethosz nemzeti propagálására (központjában az emberrel, harmóniával, méltányossággal, társadalmi igazságossággal, testvériséggel, szeretettel és önfeláldozással).⁴⁷

A jelenlegi generáció a 2013 óta regnáló Hszi Csin-ping elnökletével az összes megelőző szellemi és politikai előd örökségéből merít, a maga pragmatizmusával úgy mond azoknak amolyan eddigi betetőzése.

Az izraeli történész Yuval Noah Harari szerint a növekvő kínai szuperhatalom, noha továbbra is óvatos és körültekintő a belpolitikai liberalizációval kapcsolatban, a világ többi részével szemben már sokkal szabadelvűbb megközelítést alkalmaz. „Valójában, amikor a szabad kereskedelemről és a nemzetközi együttműködésről van szó, Hszi Csin-ping Obama igazi utódjának tűnik” – hangzik Harari elgondolkodtató megállapítása.⁴⁸

Ez elképzelhető, hogy túlzás, illetve egy, a kínai sajátosságokat figyelmen kívül hagyó sarkítás. Mindenesetre az eredmény döbbenetes: Kína közel harminc éven át évi 9 százalékkal növekedett, ami a leggyorsabb ütem, amelyet jelentősebb gazdaság valaha a jegyzett történelem során elért. Ugyanebben az időszakban megközelítőleg 400 millió embert emelt ki a szegénységből, ami a legnagyobb vívmány ezen a téren, amely valaha bárhol is megvalósult. A kínaiak átlagkeresete majdnem hétszeresére növekedett. Kínának tömeges szinten sikerült elérnie azt, ami minden harmadik világbeli ország álma, ez a határozott szakítás a szegénységgel. Jeffrey Sachs egyenesen úgy fogalmaz: „Kína a legsikeresebb fejlődéstörténet a világtörté-

⁴⁵ JUHÁSZ, 2009. 27-28. o.

⁴⁶ JUHÁSZ, 2009. 29. o.

⁴⁷ JUHÁSZ, 2009. 27. o.

⁴⁸ HARARI, 2018. 12. o.

nelemben”. A kínai változás mértéke csaknem elképzelhetetlen. Három évtizeden keresztül a gazdaság mérete minden nyolc évben megduplázódott.⁴⁹

A kínai gazdasági modell lényege az állami irányítás és az állami vállalatok, illetve a magánszektor produktív energiáinak a kombinációjában rejlik, a maga törekvésével együtt is – állapítja meg a világhírű, magyar származású gazdaságtörténész Polányi Károly lánya, a kanadai közgazdász Kari Polanyi Levitt.⁵⁰

Ahelyett, hogy azonnal bezártak volna minden rosszul működő vállalkozást, felmondtak volna minden előnytelen kölcsönt, és nagyarányú privatizációba kezdtek volna, inkább olyan politikát alkalmaztak, ami megerősítette a gazdaságot. Ezzel Peking időt nyert ahhoz, hogy problémáit fokozatosan tudja megoldani. Kína gazdaságát és politikai életét is egyre inkább a decentralizált fejlődés jellemzi. Az ellenőrzés csökkenését bizonyos mértékig megtervezték. A kormány sok területen ösztönözte a szabadpiacok fellendülését, megnyitotta gazdaságát a külföldi befektetések és kereskedelem előtt és a WTO tagjaként gazdasági és társadalmi reformokat foganatosított, hozzájárulva a növekvő vállalkozói szellem kibontakozásához. Az állam – a reformok bevezetésének fokozatossága útján – gazdasága sok szintjét ellenőrzése alatt tartja. Az ország GDP-jének jelentős részét állami tulajdonú vállalatok adják. Szemléletes, hogy az ezredforduló utáni években a sanghaji tőzsdén szereplő 35 cég közül egy kivétellel részben vagy teljesen a kormány tulajdonában állt.⁵¹

A nemzetközi (javarészt) amerikai cégek a hetvenes-nyolcvanas évekkel kezdődően a javuló hatékonyság érdekében általában kétféleképpen növelték a hatékonyságukat: egyrészt szervezeti és technikai módon; másrészt azzal, hogy alacsonyabb költségű területekre, például Kínába helyezték át az üzemeket, vagy pedig engedélyezték az importot ezekből az országokból (Friedman 2022: 184). Minthogy idővel lehetővé vált a transznacionális vállalatok közvetlen kínai jelenléte is egyes belföldi hazai iparágakban, bevezetve a szorosabb értelemben vett témánk később kifejtendő szakaszait, megjelenhetett a Microsoft az operációs rendszereivel, az Apple a mobiltelefonkészülékeivel vagy az IBM a számítógépeivel is az országban. Ráadásul utóbbi cég a hardver- és szerverértékesítési jogosult-

⁴⁹ ZAKARIA, 2009. 120-121. o.

⁵⁰ POLANYI LEVITT, 2013. 250. o.

⁵¹ ZAKARIA, 2009.:125-127. o.

ságainak egy részét idővel éppen egy kínai ágazati szereplőnek (Lenovo) értékesítette.

III. ELSAJÁTÍTOTT ÉS HOZZÁADOTT ÉRTÉKET TEREMTŐ INNOVÁCIÓ

Mahbubani szerint Kelet-Ázsia és *a fortiori* Kína felemelkedése egy hármas, politikai, lélektani és kormányzási forradalom együttes következménye⁵², aminek az egyik leglátványosabb terepe a felsőoktatás, ami történelmi, vagy legalábbis, a szerző szavai szerint „háromezer éves” csúcson van napjainkban.⁵³ Mások koránt sincsenek ennyire elragadtatva, a Johnson Cornell Egyetem 2015. évi globális internettechnológiai jelentése (a továbbiakban: GITR) szerint a felsőoktatásnak továbbra is „szélesebb körűvé kell válnia, mégpedig nemcsak az elit számára fenntartva”.

Már az ezredforduló első évtizedének végére világossá vált, hogy Kínára egyre kevésbé helytálló az „olcsó munkaerővel működő összeszerelő üzem” közhelyes fogalomhasználat. A helyi innovációs potenciál erősödését tükröző mutatók értéke a kilencvenes évek vége óta gyorsan növekszik. Az ország méretéből adódóan, a K+F ráfordítások emelkedése néhány éven belül azt eredményezte, hogy 2000 óta Kína a második legnagyobb ráfordítóra vált az Egyesült Államok mögött, és ez 2019-ben is így volt.⁵⁴ Számottevő továbbá Kína egyre hangsúlyosabb technológiaszerző befektetési tevékenysége, ami részint külföldi csúcstechnológiai cégek felvásárlását (a külföldi befektetések egy részét kimondottan a technológia megszerzési szándéka is motiválja), részint kutatóintézetek létrehozását jelenti. Egy további jelentőségteljes mozzanat az, hogy Kína bilaterális K+F keretegyezményeket írt alá gyakorlatilag az összes fejlett országgal. Kína például az egyik olyan ország, amely részt vesz az uniós keretprogramokban, információtechnológiai kutatások terén ráadásul az izraeli kutatócsoportok mellett a kínai kutatóintézmények jelentik az egyik legintenzívebb résztvevői kört. Az átállás a beruházás- és exportvezérelt növekedésről innovációvezérelt növekedésre természetesen még hosszú időt vesz igénybe, a szisztematikus felkészülés azonban már a kilencvenes évek második felében megkezdődött.⁵⁵

⁵² MAHBUBANI, 2018- 12-18. o.

⁵³ MAHBUBANI, 2018- 16. o.

⁵⁴ OECD, 2019.

⁵⁵ TÁLAS, 2009. 60. o.; SZALAVETZ, 2008. 115. o.

A kínai stratégia cél- és eszközrendszer a fejlett és a felzárkózó országok sikertörténeteinek, joggyakorlatainak tanulságait hivatott ötvözni. Elsőként a délkelet-ázsiai kistigrisek tapasztalatait arra nézve, hogy miként lehet a másolásra épülő továbbfejlesztésről áttérni a „belső” innovációra nemzetgazdasági szinten oly módon, hogy eközben Kína lehetőség szerint minél több kiemelt stratégiai technológiai és tudományterületen törhessen előre a nemzetközi élbolyba. Integrálja másfelől néhány fejlett euroatlanti ország tapasztalatait abban a tekintetben, miként lehet az információ-technológiát kitorési pontként használni a szerkezeti modernizáció során, a korábbiaknál magasabb helyi hozzáadott értéket biztosító, tudás- és technologiaigényesebb tevékenységekre történő, mihamarabbi váltás végett. Elsajátították azt is, hogy miképp vonhatók be tudásalapú és helyi K+F-igénylő működőtőke-befektetők az innovációs rendszerbe.⁵⁶ E folyamatok azóta még inkább kifejeződnek, gondoljunk csak a kínai „robot-orvosra”, a világ legnagyobb vízen lebegő naperművére, a folytonos drónalapú kézbesítő szolgáltatásra, a mobil kvantumműholdra és még egy sor egyéb, mindössze néhány éves innovációra.

Kína az extenzív gazdasági növekedés fokozatos visszaszorítása irányába tett lépéseivel immár hosszabb ideje növelni kívánja az intenzív növekedést. Ennek kapcsán felértékelődik a munkaerő, illetve általában az emberi tényező minőségi javítása, a (felső)oktatási és a posztgraduális képzések fejlesztése mellett az élethossziglan tartó tanulás szervezeti és tárgyi feltételeinek a fokozatos biztosításán keresztül. Ezzel egy-két évtizeden belül el akarják érni, hogy Kínában megszilárduljanak a tudásalapú gazdaság és az informatikai társadalom kezdeti alapjai is.

IV. A KÍNAI INFOKOMMUNIKÁCIÓS TECHNOLÓGIÁK ÉS A DIGITALIZÁCIÓ IPARA ÉS PIACA

Kína évtizedek óta közép- és hosszú távú tudományos és technológiai politikákat alakít ki a stratégiai feltörekvő iparágak fejlődésének előmozdítása érdekében. Hangsúlyozza a saját fejlesztésű innovációk jelentőségét, ami a 2000-es évektől kezdve egyre nagyobb hangsúlyt kap. A „*Made in China 2025*” stratégiai terv tipikus példa Kína iparpolitikájára. Kína célja, hogy 2025-ig az ipari támogatások és az ipari beruházási alapok révén növelje a hazai alatechnológiai és alapvető iparágai arányát. A 2015. évi

⁵⁶ TÁLAS 2009. 63. o.; SZALAVETZ, 2008. 123. o.

„Internet Plus cselekvési terv” és a 2017. évi „új generációs mesterséges intelligencia fejlesztési terv” szintén ehhez az az iparpolitikához kapcsolódik. Emellett a kínai kormány által az elmúlt években javasolt digitalizációval kapcsolatos szakpolitikák közé tartozik a „társadalmi hitelrendszer építési terv (2014–2020)” és a „digitális falu fejlesztési stratégiai terv”, amelyek az iparon túl kiterjednek a társadalmi irányítás politikájára. Például a „digitális falu fejlesztési stratégiai tervében” a kínai hatóságok kommunikációs infrastruktúrát kívánnak kialakítani a vidéki területeken.⁵⁷

Nem is csodálkozhattunk azon, hogy e folyamatokra reflektálva a GTR már évekkel ezelőtt is megállapította, hogy „Kína egyre innovatívabb. A szabadalmi bejelentések – az innovációs képesség tökéletlen mértéke – 2000 óta fellendültek. Számítalan vállalat vált egyszerű gyártóból feltalálóvá, saját termékeik saját nevükön történő forgalmazásába kezdve. A tudományos helyzet is drámai módon javult”.⁵⁸

Egyrészt az információs és kommunikációs technológiai (a továbbiakban: IKT) ipar a digitális gazdaság alapjának tekinthető. Másrészt, míg a digitális gazdaság egyértelműen a telekommunikációval kapcsolatos gyártási és szolgáltatási iparágaktól függ és azok támogatásában részesül, a digitális megoldásokat széles körben használják más ágazatokban is. Ezek például az agrárium területén is egyre inkább előtérbe kerülnek a precíziós mezőgazdaság terén, amely az adatelemzési és képfelismerési technológiát használja a szántóföldi növénytermesztés nyomon követésére. A „Dolgok Internetét” a telekommunikációs iparon kívül számos iparágban használják egyre nagyobb mértékben. Emiatt a tendencia miatt fontos megjegyezni, hogy minden szektor rendelkezik „digitális” összetevőkkel, amelyek hozzájárulnak a termelési teljesítményéhez.⁵⁹ Éppen ezért ez a második megközelítés is elismeri az IKT központi helyét a jelen globális gazdaságban, ám ezen túlmenően a kitekintésbe belefoglalja más szektorok digitalizációjának mértékét is. Más szóval, a digitális gazdaság egésze közvetlenül magában foglalja azokat az ágazatokat, amelyek nagyobbak, mint a tipikus IKT-iparágak.

Az első megközelítés szerint viszonylag könnyen kiszámítható az IKT-ipar aránya a teljes gazdaságból. Az OECD 2011-ben közzétett adatai alapján a kínai IKT-ipar felelős GDP-jének 4,8% -áért és a foglalkoztatás 2,6% -áért, ami alacsonyabb, mint az OECD átlag (6%, illetve 3,7%).

⁵⁷ ITO, 2019. 50-75. o.

⁵⁸ GTR, 2015. 25. o.

⁵⁹ IVÁNYI, 2019b. 35. o.

A második megközelítés tükrében pedig az informatikára irányuló tőkeberuházások hozzájárulása kerül górcső alá az egyes iparágak teljesítményéhez viszonyítva. A Kínai Információs és Kommunikációs Technológiai Akadémia, egy kormányzati kutatóintézet 2017. évi jelentése szerint – amely a digitális gazdaság százalékos arányát a teljes GDP-hez viszonyítva az IKT-tőke hozzájárulása alapján az egyes iparágak hozzáadott értékéhez képest becsülte meg –, az arány 2008-ban elérte a 15,2%-ot, 2016-ban pedig a 30,3% -ot.

A Johnson Cornell Egyetem már fentebb idézett 2015. évi globális internettechnológiai jelentése szerint mindenesetre ahhoz, hogy az IKT valóban átalakító hatással legyen a kínai társadalomra és gazdaságra, át kell hatnia az egész társadalmat, beleértve a vidéki országrészeket is. Az ígéretes vállalati sikertörténetek ellenére a vállalkozói és az ún. start-up vállalkozási kultúrának még mindig gyökeret kell eresztenie egy olyan országban, ahol az állami tulajdonú vállalkozások továbbra is a gazdaság számos szegmensét uralkják. A kedvezőbb üzleti környezet sokat segítene – Kína e tekintetben a jelentéshez csatolt felmérés szerint akkoriban egy közepszerű 104. helyet foglal el. Ugyanakkor érdemként hozza fel a tanulmány, hogy „a kormány legalább felismeri az IKT és az innováció kritikus szerepét a növekedési lendület fenntartásában”.⁶⁰

Az egy évvel későbbi globális internettechnológiai jelentés szerint Kína három helyet javítva az 59. helyre lépett elő az internetfelhasználás és -hatás alapján. Növekedett az egyének általi használat is, különösen a mobil szélessávú előfizetések tekintetében, amelyek egy év alatt majdnem megkétszereződtek, 100 lakosonként 21,4-ről 41,8-ra emelkedve. A jelentés úgy ítéli meg, „a kínai vállalkozásoknak fokozniuk kell erőfeszítéseiket a digitális technológiák átvételére és az innovatív folyamatok ösztönzésére, hogy az ország innováció-vezérelt, magas jövedelmű gazdasággá váljon”. Noha a szabadalmazási tevékenység az utóbbi években jelentősen megnőtt, még mindig viszonylag alacsony a fejlett gazdaságokéhoz képest, és az IKT teljes gazdasági és társadalmi hatása még mindig alakulófélben van. Az üzleti környezet továbbra is az egyik legfontosabb szűk keresztmetszet (104. hely): a Világbank adatai szerint Kína továbbra is magas adóztatást ró a vállalkozásokra (67,8 százalék), egy-egy új vállalkozás létrehozása pedig „hosszadalmas és összetett folyamat” (rendre 121., illetve 120.), elriasztva az új és versenyképesebb cégeket a piacralépéstől. Ugyanakkor a jelentés

⁶⁰ GTR, 2015. 25. o.

ezúttal is kiemeli azt, hogy „a kormány felismerve a kihívást, jelenleg reformprogramot hajt végre az üzleti eljárások egyszerűsítése érdekében országszerte.”⁶¹

A kínai digitális gazdaság növekedését hatalmas érdeklődés övezi, hiszen az egészen rendkívüli. Kína digitalizációs folyamatát mind a magánvállalkozások, mind pedig az állam stratégiai kezdeményezései vezérlik – állapítja meg Asei Ito japán szociológus.⁶²

Nagy népessége lehetővé tette, hogy Kína már csak a belföldi piacon is, valamint a hálózati externáliákon keresztül hatalmas számú felhasználóval rendelkezék, ami az internetes ipar fejlődésének fő tényezője.

Kína támogató kormányzati politikája, valamint az 1 milliárd internet- és 882 millió okostelefon-felhasználóból álló hatalmas belföldi piacteret adott a hazai informatikai cégeknek a virágzáshoz.⁶³

Kína információs és kommunikációs technológiai piaca a gazdaság legdinamikusabb ágazatai közé tartozik. 2021-re a piac az előrejelzések szerint eléri a 8,1 billió (10^{12}) dollárt, ami a kínai GDP 55%-át teszi ki. Kína IKT-importja 2017-ben 528 milliárd dollárt tett ki, míg kivitele elérte a 781 milliárd dollárt. A kínai cégek versenyképessége számottevő, mivel a hazai hardverek, szoftverek és szolgáltatások minősége folyamatosan javult.⁶⁴

Az IKT-piac fejlődésével egyes, a növekedést hajtó alágazatok (például okostelefonok) az előrejelzések szerint telítődőben vannak; a jövőbeli növekedést valószínűsíthetően az IKT-technológiáknak a hagyományos iparágakba való integrálása és átalakítása fogja táplálni.⁶⁵

A nemzetközi cégek számára a kínai IKT-piacon rejlő nagy lehetőségeket valódi kihívások mérsékelik. A gyorsan „éretté” vált hazai verseny miatt a külföldi vállalatok Kína számos IKT-alágazatában többé már nem rendelkeznek domináns piaci részesedéssel. A kínai cégek élelmesen sajátították el a technológiákat és ezáltal „felforgatták” a piacokat, gyakran alacsony árakkal. Az amerikai cégek egyre gyakrabban lépnek partnerségre, hogy a piacon maradhassanak. Ahogy a piac „érik”, egyre kevesebb az „első IKT-vásárló” is. Kína költségelőnyei szintén csökkentek, mivel a gyártás egyre inkább áttevődik más helyszínekre.⁶⁶

⁶¹ GfTR, 2016. 28. o.

⁶² ITO, 2019. 50-75. o.

⁶³ GXRT, 2021.

⁶⁴ PSF, 2020.

⁶⁵ PSF, 2020.

⁶⁶ PSF, 2020.

Az ipari *big data* és az ipari internet két jelentős törekvés, amelyek Kína ambiciózus és nagyszabású, valószínűsíthetően az amerikaiakkal folytatott technológiai vetélkedés háttérében is álló⁶⁷, fentebb már említett, vitatott eredményességű „*Made in China 2025*” kezdeményezéséhez igazodnak. 2019-ben egyértelmű kereslet mutatkozott ezen új technológiák iránt, mivel Kína ipari internet-architektúrája már kialakult. A járművek internete (IoV) és az intelligens járművek várhatóan egy további feltörekvő alágazatot képeznek az intelligens platform/jármű-üzemeltetési rendszer, a mesterséges intelligencia (AI) és az 5G technológiák fejlesztésével és integrálásával. A virtuális valóság (VR), a kiterjesztett valóság (AR) és a mesterséges intelligencia (AI) szintén olyan feltörekvő technológiai területek, amelyekre Kína összpontosít.⁶⁸

Érintettük többször is a magánvállalkozásokat és az előttük az elmúlt évtizedekben megnyílt teret. A kínai hatalmas belföldi piac alapjain szárba szökkenő cégek között találni olyan nagy informatikai vállalatokat, mint például az Alibaba Group és a Tencent Holdings, valamint kockázati tőke társaságokat is, amelyek számos ún. unikornis társaságot (olyan tőzsdén nem jegyzett start-upok, amelyek értéke meghaladja az egymilliárd dollárt) finanszíroznak. Az Alibaba Grouphoz fűződik a kínai e-kereskedelmi piac kialakítása, míg a Tencent Holdings a videojáték-számlázási és a közösségi hálózati szolgáltatások köré fonódva terjeszkedett. A kínai kiskereskedelmi e-kereskedelmi piac volumene és az online fizetések száma(ránya) a 2010-es évek során gyorsan növekedett. Noha az Alibaba úttörő szerepet játszott a kínai e-kereskedelem és az online fizetési piac kibővítésében, a később érkező Tencent-nek a WeChat Pay által sikerült meghatározó piaci részesedést szereznie a mobilfizetés területén, ami kiélezett versenyt teremtett az Alibaba Alipay-ével. Mindkét cég a világ tíz legértékesebb vállalata közé került 2018-ban. Ami pedig az olyan újabb vállalatokat illeti, mint a ByteDance és a DJI, ők is villámgyorsan piaci részesedést szereztek az új szolgáltatások és hardverek területén.

⁶⁷ ANSTEY, 2022.

⁶⁸ PSF, 2020.

V. KÍNA HELYE A GLOBALIZÁLT VILÁGBAN – NEMZETKÖZI PERSPEKTÍVÁK

Kína, ha nem is annak nyugati, neoliberális válfaját követi, ám alapvetően a tőkés világrendszerbe integrálódott már. Ez ahhoz a jelenséghez visz, amit Mignolo modernista „nyugattalanításnak” (*dewesternization*) nevez.⁶⁹ Ez részben legalábbis a nyugati civilizáció egyedi (partikuláris) sajátosságain alapszik, a mindezt kísérő episztemológia nélkül.

Ezt ragadja meg a kínai ti-csung fogalom, melynek jelentése kínai alapelvek, nyugati gyakorlatok. Az ázsiai öntudat az azóta eltelt két évtizedben csak tovább fokozódott.⁷⁰

A néhai egyiptomi-francia közgazdász Samir Amin hasonlóan látja.⁷¹ Az ország tisztán kapitalista jellegét vitató szerző úgy véli, hogy a transznacionális tőke nem vonta ellenőrzése alá a kínai piacokat.⁷² A piacok korlátozott megnyitásáért és a külföldi befektetések bevonzásáért „cserébe” nemcsak átvették a külföldi technológiákat, hanem – mint azt fentebb érzékeltettük – el is sajátították azokat, mindebből pedig tulajdonképpen az ország profitál (ellentétben például Latin-Amerika vagy Északnyugat-Afrika tapasztalataival).

Kína aktív szerepet kíván vállalni a nemzetközi és hazai műszaki szabványok meghatározásában is⁷³, ami egyszerre lehet a nem vámjellegű kereskedelmi akadályok és a nemzetközi befektetések K+F irányú ösztönzésének az eszköze. Utóbbi azzal is járhat Tóth Barna értékelése szerint⁷⁴, hogy a nemzetközi cégek szupertitkos terméktechnológiájuknak a kínai vállalatokkal való megosztására kényszerülnek. E ponton pedig át is érünk a nemzetközi perspektívákra.

Fentebb taglaltuk terjedelmesen a kínai digitális gazdaság kialakulását. Egyelőre ennek a külföldre gyakorolt hatásait egyelőre csak találgatni lehet. A bátorító állami magatartás nyomán a szállítóberendezések és szolgáltatások széles körében kialakult tőkeegységek, mint a CCTV, Ali Baba, Baidu, Sina, China Telecom, Huawei, ZTE, Lenovo, immár nemcsak a hazai

⁶⁹ MIGNOLO, 2011. 136. o.

⁷⁰ v.ö. MAHBUBANI, 2018.; HUNTINGTON, 2015.

⁷¹ AMIN, 2013. 65-87. o.

⁷² vö. ARRIGHI, 2007.; SCHILLER, 2014.

⁷³ SZALAVETZ, 2008. 122. o.; IVÁNYI, 2019b. 47. o.

⁷⁴ TÓTH, 2009. 63. o.

piacon játszanak vezető szerepet, hanem mind erősebben jelennek meg világszerte, nemzetközi sikereket érve el.

Köztudomású, hogy Kína az IKT-forradalom egyik zászlóvivője vált napjainkra a távol-keleti térségben. Ezt nagyrészt az említett cégek, például a Huawei és a ZTE, vagyis a Kínai Fejlesztési Hivatalhoz szorosan kapcsolódó, a Kínai Fejlesztési Bank által nyújtott lágy kölcsönökkel támogatott vállalatok végzik. A térségi fejlesztések megvalósulhatnak kormányközi támogatások formájában is, olyan országokkal, ahol Kína – a regionális stabilitás és mindenekelőtt az ásványkincsek miatt – hosszútávú beruházásokat kíván kivitelezni, így Tádzsikisztánnal, Kirgizisztánnal, Üzbegisztánnal és Türkmenisztánnal.⁷⁵

Az ún. „öv és út kezdeményezés” (BRI), amely egy roppant nagyszabású, földrészekeken átívelő tőke-, energia-, anyag-, áru-, kommunikációs, tudás- és emberi áramlási hálózat, illetve a kínai technológiai óriások ázsiai terjeszkedése egyszerre jelenítik meg a kínai globális ambíciókat.⁷⁶ Más szóval, Marshall meghatározásában ez egy olyan gazdasági irányelv⁷⁷, amelynek célja az országba irányuló és onnan induló áruforgalom akadálytalan áramlását szolgáló globális kereskedelmi kapcsolatok kiépítése vagy fejlesztése, a maga árnyoldalával is.⁷⁸

Előbbi kezdeményezés részét képezi a műholdas információ megosztása és az üvegszál kábelek lefektetésének terve is. A terv digitális információs eleme, az úgynevezett „digitális öv és út” vagy „digitális selyemút” már kifejezetten meg is fogalmazódott Hszi Csin-ping elnök 2017 májusában, Pekingben tartott BRI nemzetközi együttműködési fórumon tartott beszédében. Itt hangsúlyozta országa azon szándékát, hogy „ragaszkodjon az innováció által vezérelt fejlődéshez; támogassa az olyan területeken folytatott együttműködést, mint a digitális gazdaság, az AI, a nanotechnológia és a kvantumszámítógépek; elősegítse a nagy adatforgalmat, a felhőalapú szolgáltatásokat és az intelligens városépítést; és összekösse a 21. századi digitális selyemutat”. A Kínában 2017 decemberben tartott 4. internetes világkonferencián Kína, Egyiptom, Laosz, Szaúd-

⁷⁵ FRANKOPAN, 2017. 502 cf.; POLANYI LEVITT, 2013. 175. o.; MARSHALL, 2018. 80-81. o.; IVÁNYI, 2019b. 46. o.

⁷⁶ IVÁNYI, 2019b. 45-47. o.

⁷⁷ MARSHALL, 2022. 282. o.

⁷⁸ A szerző rámutat, hogy mindez amennyire ambíciózus és nagyszabású, egyben olyannyira vitatott is környezetkárosítási, polgári és politikai jogi, átláthatósági szempontból. Forrás: MARSHALL, 2022. 282-283. o.

Arábia, Szerbia, Thaiföld, Törökország és az Egyesült Arab Emírségek kormánya közösen jelentette be a „BRI digitális gazdaság nemzetközi együttműködési kezdeményezést”, amelynek tulajdonságait fokozatosan határozzák meg.⁷⁹

Kína gyors fejlődése az olyan új generációs területeken, mint az 5G, a mobilfizetés, az e-kereskedelem és a mesterséges intelligencia, nem maradt észrevétlen a nemzetközi közösség számára. Más országok is hovatovább nagyobb figyelmet fordítanak a kínai informatikai cégek meteorszerű felemelkedésére, mivel igyekeznek megvédeni saját hazai csúcstechnológiai iparukat Kína növekvő versenyképességétől.⁸⁰

Mint sok más ország, Ausztrália is például újragondolja Kína-függőségét, és hogy mennyire engedi be Kínát az ország kritikus infrastruktúráját érintő projektjeibe. Marshall egyrészt azt⁸¹, hogy felfüggesztették egyes ausztrál termékek kínai importját az elmúlt években, másrészt azt, hogy 2020 nyarán kibertámadások érték az ausztrál infrastruktúrát, annak tulajdonítva, hogy előzőleg a kínai Huawei távközlési vállalatot kizárták az ausztrál 5G-hálózatból.⁸²

Ha a becslések beigazolódnak, és az ázsiai országban az igények meghaladják a hazai termelési kapacitást, az ország egyre több nyersanyagot akar majd külföldről beszerezni, és egyre kevésbé lesz hajlandó külföldre értékesíteni.⁸³

Korántsem véletlen az, hogy Kína gazdasági kapcsolatok kiépítésére törekszik Afrikával is. Az afrikai kontinens olyan természeti erőforrásokkal rendelkezik – például szánhidrogéneket – melyekre az országnak szüksége van a fejlődéséhez. Mind a pekingi, mind az afrikai kormányok örömeire szolgálnak az új kereskedelmi kapcsolatok – részben azért, mert nem feltét-

⁷⁹ ITO, 2019. 50-75. o.

⁸⁰ GXRT, 2021.

⁸¹ MARSHALL, 2022. 50. o.

⁸² Nemcsak emiatt érik a nemzetközi térben bírálatok Kínát. A technológiai fejlettség vélt vagy valós „sötét kamrájában” az is megjelenik, hogy a Kínai Népköztársaság Közbiztonsági Minisztériuma (a továbbiakban: MPS) által horribilis költségek eredményeként létrehozott szűrőrendszernek köszönhetően 2009 óta minden külföldi internetes szolgáltatás, amely a Web 2.0 címszó alá esik, elérhetetlen a távol-keleti országban. Az MPS szerint a projekt célja egy kommunikációs hálózat és számítógépes információs rendszer kiépítése a hatóságok számára, képességeik és hatékonyságuk javítása érdekében, vagyis kiszűrni azokat a tartalmakat, amelyek sértik a Kínai Népköztársaság érdekeit. Forrás: IVÁNYI, 2014. 127. o.

⁸³ MARSHALL, 2022. 281-282. o.

lenül árnyékolja be őket a gyarmatosítás vagy más történelmi ellentét –, így az üzlet virágzik. A kereskedelem megközelítőleg 50 százalékkal növekszik évente, Kína afrikai befektetései még ennél is gyorsabban. Sok afrikai ország soha nem látott fejlődést ért el. Ez minden bizonnyal súrlódásokhoz vezet majd, hiszen minden hatalom a saját érdekeinek érvényesítésére törekszik, és ragaszkodik a saját elképzeléseihez azzal kapcsolatban, hogy mi a teendő Afrikában. Kína „puha erejével” tehetségesnek, jó diplomatának bizonyult világszerte. Előzékenyebb politikai vonalat képvisel, nagyvonalú segélyeket osztogat (melyek gyakran messze felülmúlják az USA segélyeit), és szabadkereskedelmi megállapodást írt alá az ASEAN-nal is. Nem véletlen, hogy 2007-ben Nigéria Kína sokkal kedvezőbb hitelét fogadta el a Világbank által felajánlott helyett, melyben ráadásul semmiféle közpolitikai feltétel nem fogalmazódott meg. Helytállónak tűnik Zakaria megállapítása, miszerint „Kína szép csendben, egyre inkább az arrogáns és hencegő Nyugat alternatívájaként tűntetheti fel magát”⁸⁴, ami az ország ellentmondásos nemzetközi megítélése mellett is szemléletes értékelésnek tűnik.

Kína a világ ritkaföldfém-készleteinek valamivel több mint 30%-ával eleve a maga földrajzi területén rendelkezik, további szükségleteit pedig külföldi beszerzésekből fedezi. Alighanem változatlanul mindent meg fog tenni, hogy biztosítsa, illetve kézben tartsa olyan, a technológiai és hadiipara számára elengedhetetlen, az afrikai Száhel-övezet mellett akár a Holdon is fellelhető ritkaföldfémek (például neodímium, itterbium stb.) nagy része feletti ellenőrzést. Nemcsak a Föld, hanem immár az űr terén is. Mindez a maga felbecsülhetetlen mértékű innovációs tétjei miatt is, további világpolitikai turbulenciákhoz is vezethet. Egyetlen más ország sem rendelkezik több feldolgozóüzemmel, mint Kína, és az alapanyagokból előállított termékeket a kínaiak értékesíteni tudják a világpiacon.⁸⁵ Árnyalja valamelyest a képet, hogy az árak jellemzően ingadoznak és arra is láthatunk példát az elmúlt években (2020), hogy a ritka földfémek ára a negyedére esett vissza.

A kibontakozó globális vetélkedést megjeleníti az is egyebek mellett, hogy 2014-ben a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) felszólította Kínát a ritkaföldfémek korlátozásának feloldására, ezen felül 2015 több ország is újraindította saját kitermelését. Noha még mindig Kína a fő termelő, egyes nemzetközi szereplők, például az Egyesült Államok, már korántsem függ annyira.

⁸⁴ ZAKARIA, 2009. 148-159. o.

⁸⁵ MARSHALL, 2022. 280-281. o.

Ezzel el is érkezünk a nemzetközi kapcsolati dinamikák kontextusában szintén roppant fontos amerikai-kínai viszonyhoz, és ennek globális elsőséghez kapcsolódó aspektusához. Napjaink geopolitikai távlatai szempontjából fontos annak tudomásul vétele, hogy az amerikai és kínai kapcsolatok nem egydimenziósak, azok az akut hatalmi rivalizálás mintáit éppúgy megelevenítik, mint az együttműködéséit.⁸⁶

Kína 1949-ben készült második százéves terve szerint, az új Kínának 2049-re vissza kell állítania korábbi globális vezető szerepét. A hosszú kínai civilizáció és történelem fényében ez nem jelent globális dominanciát vagy új hegemonia kiépítését a XXI. század új, globális korszakában. Ez globális vezető szerepet jelent a gazdaságban, a pénzügyekben, a technológiában, a kultúrában, és jelenti a történelmi vívmányok katonai erővel való megvédésének képességét.⁸⁷

Az 1980-as években Kína fejlődésének első évtizedében fő stratégiája a fejlődés volt. Peking az Amerikával és a világ más részeivel ápolt jó kapcsolatot kulcsfontosságúnak tekintette fejlődése szempontjából. Ez részben azért volt így, mert hozzá akart férni a világ legnagyobb piacához csakúgy, mint legfejlettebb technológiáihoz.⁸⁸

Vagyis a kínai-amerikai gazdasági kapcsolatokat kölcsönös függőség jellemzi. Kínának szüksége van az amerikai piacra, hogy termékeit értékesíteni tudja, és az Egyesült Államoknak szüksége van Kínára, hogy fedezze adósságait. Voltaképpen ez a globalizációs megfelelője a nukleáris korszak kölcsönös megsemmisítés elvének. A globalizált világ valósága szövetségbe kényszeríti Amerikát és Kínát, amit a geopolitika önmagában egyébként nem tűrné el.⁸⁹

A néhai nemzetbiztonsági tanácsadó Zbigniew Brzezinski eme egymásrautaltságot frappánsan úgy ragadja meg, hogy “miközben a kínaiak egybillió dollárnál is több amerikai államkötvénnyel rendelkeznek, bem tudják ezt az összeget az Egyesült Államok ellen fegyverként használni anélkül, hogy ne ártsanak a saját jólétüknek. Ebben az értelemben partnerek vagyunk. Egymástól függünk”.⁹⁰

Az Amerikai „Birodalom” nem nyerheti meg a globális háborút Kína ellen a következő évtizedekben: elkésett. Ugyanakkor Kína biztos nem tesz

⁸⁶ IVÁNYI, 2019b. 45. o.

⁸⁷ MATOLCSY, 2020- 54. o.

⁸⁸ ZAKARIA, 2009. 136. o.

⁸⁹ ZAKARIA, 2009. 156. o.

⁹⁰ BRZEZINSKI – SNOWCROFT, 2019. 172. o.

kísérletet arra, hogy globális vezető hatalommá váljon a következő évtizedekben, vagy azért, mert erre semmi szüksége, vagy azért, mert elég okos ahhoz, hogy ne provokáljon totális háborút az Amerikai Birodalom részéről.⁹¹

A kínai termeléstöbbletet az ország egyik (sőt, 2016-ban a) legfontosabb exportpiaca, az amerikai támogatására fordítják, nem pedig a kivételesen egyenetlen, exportra és befektetésekre épülő hazai politikai gazdasági szerkezet átalakítására. Évek óta vannak azonban arra mutató jelek is, hogy a Hszi Csinping-kormányzat tesz lépéseket a szerkezeti változtatások irányába.⁹² E dinamikák jelentőségét vitatja a magyarországi születésű George Friedman geostratégia, mondván, az Egyesült Államok „nem szorul túlzottan importra, s nincs kitéve az export ingadozásainak sem. Sőt, az Egyesült Államok nemhogy nem akarja bebetonozni a kereskedelmi egyezményeit, hanem inkább kilép belőlük, vagy újratárgyalja őket, ahogy a NAFTA és a Kínával folytatott kereskedelmi tárgyalások esetében láthattuk”.⁹³

Az Egyesült Államok kormányához hasonlóan, mint említettük, a kínai vezetés is jelentős tőkeegységekkel gazdálkodik az internetszektorban, és rengeteg kapacitással egyengeti a hazai tőke útját. Az állam például intenzíven együttműködik azzal a Tencenttel, amelynek WeChat nevű közösségi média alkalmazását már 2017-ben is közel egymilliárdan használták havi rendszerességgel. Szintén hasonlóan az Egyesült Államok vezetéséhez, a kínai is beavatkozik a nemzeti piac feltételeibe, ennek megfelelően például a Microsoft és az Apple is stratégiai engedményekre kényszerült az országban, a Facebook használata pedig korlátozott. A China Mobile nemcsak előfizetői számát tekintve, hanem a 4G mobilhálózati felszerelésekbe való tőkebefektetési terén is jócskán felülmúlja a legnagyobb nyugati vállalatokat, beleértve a Vodafone-t, az AT&T-t vagy a Verizont.⁹⁴ Sőt, amint azt már előrebocsátottuk fentebb, immár a Dolgok Internetjét (IoT) is megalapozó 5G technológiában is az élmezőnybe tartozik az ázsiai ország. Noha ennek első felhasználója Dél-Korea lehetett, napjainkra annak a legtöbb településre való bevezetésében már Kína áll az élen.

⁹¹ MATOLCSY, 2020. 45. o.

⁹² IVÁNYI, 2019b. 46. o.

⁹³ IVÁNYI, 2022. 122. o.

⁹⁴ IVÁNYI, 2019b. 46. o.

A jelenlegi amerikai-kínai kereskedelmi háború előzményei is egyebek mellett erre a potenciálra vezethetők vissza. A konfliktus 2018 elején kezdődött, amikor az USA magas importvámokat vezetett be egyes kínai termékekre, amelyet Kína nem hagyott sem szó, sem válaszcselekedés nélkül. A konfliktus aztán újabb szintre helyeződött, amikor 2018 áprilisában az amerikai vezetés megtiltotta a hazai székhelyű cégeknek, hogy együttműködjenek az állami kötődésű kínai ZTE-vel. 2019-ben ugyanígy jártak el a Huawei magánvállalattal is, amely Pogátsa értékelése szerint világvezető, és egyetlen vetélytársa a szakértők szerint az európai Nokia-Ericsson kooperáció.⁹⁵

Aktuálisan az Trump-kormányzat egyes kínai technológiai óriások (például a Huawei Technologies Co.) ellen irányuló lépéseire építve a Biden-adminisztráció idén a chipek bizonyos típusainak exportjára vonatkozó korlátozásokat jelentett be csakúgy, mint a félvezetőgyártó berendezések bármely kínai vállalatnak történő értékesítésére vonatkozó szabályok szigorítását⁹⁶, amely érzékelteti az egyes alágazatokban elkönyvelt kínai technológiai előretörést (vagy fölényt?).

Egyesek, többek között Fareed Zakaria az Egyesült Államokból⁹⁷, Tim Marshall az Egyesült Királyságból⁹⁸ vagy Kishore Mahbubani Szingapúrból⁹⁹ jutnak teljesen más megközelítésből arra a következtetésre, hogy a 21. század többpólusú világában mind magabiztosabbá váló Kína akár le is taszíthatja trónjáról az Egyesült Államokat és IKT-cégeit.

Megint mások, például Aouragh – Chakravartty szerint Kína vélten vagy valóban ellenhegemónikus törekvései valójában egyfelől az interdependencia alapjain a status quo (és tudomásul vételének a) zátonyára futnak, másfelől Kína manőverei érdemben nem különböznek az unilateralizmus egyéb történelmi előzményeitől.¹⁰⁰

Míndeközben arra nemkülönben utalnak jelek, hogy a nyugati és a kelet-ázsiai (kínai) tőkés rend összekapcsolása egy hibrid szerkezetté – más szóval a status quo részleges korrekciója annak esetlegesen globálisan többközpontúvá történő alakításával egyfajta kölcsönös előnyökkel járó

⁹⁵ POGÁTSA, 2019.

⁹⁶ ANSTEY 2022

⁹⁷ ZAKARIA, 2009. 252. o.

⁹⁸ MARSHALL, 2018. 71. o., 241. o.

⁹⁹ MAHBUBANI, 2018. 80-84. o.

¹⁰⁰ AOURAGH – CHAKRAVARTTY, 2016. 568-569. o.

egyensúlyi állapotban¹⁰¹ – voltaképpen megfelel a nemzetközi politikai gazdaságtan szereplőinek.¹⁰² Különösen annak fényében lehet ez így, hogy egyes gazdasági ágazatok, amint arra Pogátsa Zoltán Xinmei Shen nyomán is rámutat, eleve nagymértékben össze vannak fonódva.¹⁰³

Bonyolítja és árnyalja a tisztánlátást, egyszersmind megkérdőjelezi az egydiszciplínás megközelítések érvényét a politikai színtér. Az új hegemoniát megcélzó világhatalmi ambíciókat és az amerikai vagy megosztott elsőség történelmileg meghatározott pályafutásának a tudomásul vételét már előrevetítette Hszi Csin-ping kínai elnök 2017-es davosi beszéde is.¹⁰⁴ Ebben nemcsak a globális kereskedelmet méltatta, hanem az internet-hozzáférés rohamos növekedését is.

Az államfő 2021-ben ismét a világgazdasági együttműködés jelentősége mellett érvelt a világgazdasági fórumon. A „jelenkor embere” számára adódó „négy fő feladat” mindegyike az ő köszöntő beszédében ezt az egymásrautalt szellemiséget tükrözte. Az általa másodikként azonosított feladat kifejezetten a „békés együttélés”, a „kölcsonös előnyök” és a „győztes-győztes együttműködés” ösvényén való haladás, amely új értelmet nyer e fenti logika fényében. Ugyanebben a beszédében jelezte, Kína „továbbra is elő fogja mozdítani a tudományt, a technológiát és az innovációt”, mégpedig más országokkal együttműködésben.¹⁰⁵

Másszóval, Kína maga is, továbbra is a gazdasági globalizáció és az IKT-ágazat híveként mutatkozik meg a nemzetközi porondon, egyszerre jelenítve meg a „pályafüggőség” belátását és a pályateremtés igényét.¹⁰⁶

ZÁRÓ GONDOLATOK

A kimért stratégiai tervezés birodalmi hagyományai, az őstörténeti és ókori kínai civilizációs vívmányok, a befelé fordulás, a stagnálás, a szuverenitáscsorbulás történelmi előzményei után a kontinensnyi Kína néhány évtizede – talán visszafordíthatatlanul is –, belépett a globalizáció világába.

¹⁰¹ ARRIGHI, 2007. 9. o.; MAHBUBANI, 2018. 82. o.; POGÁTSA, 2019.

¹⁰² IVÁNYI, 2016a. 145. o.; IVÁNYI, 2019b. 49. o.

¹⁰³ POGÁTSA, 2019, SHEN, 2019.

¹⁰⁴ MAHBUBANI, 2018. 74. o., 83. o.

¹⁰⁵ CGTN, 2021.

¹⁰⁶ CSABA. 2018. 31. o.; IVÁNYI, 2019a. 145. o.

Mindent összevetve, napjainkban is jószerivel helytállóknak tűnik az az értékelés a harmadik évezred első évtizedének végéről, miszerint „Kína készségesen elfogadja a globalizációt, mivel az elmúlt évtizedekben több hasznot húzott a nyitott globális gazdaságból, mint bármely más ország. Kínai perspektívából a globalizáció olyan játék, amelynek Kína nyertese lehet”.¹⁰⁷ „A kínai álláspont” –folytatván a kiadvány helyzetértékelését, „hullámvázai ellenére, logikus következménye a nemzetközi realitások felismerésének, mozgásuk nyomon követésének, a változatlanul kooperációra törekvő kínai nemzetközi stratégiának”.¹⁰⁸

Mindennek az egyik legfontosabb és leglátványosabb terepe az infokommunikációs technológiák, illetve a digitalizáció világa. Kína immár évek óta arra összpontosít, hogy iparát a globális értékláncban feljebb vigye, beleértve egy erős hazai informatikai (IT) ágazat fejlesztését is.¹⁰⁹

Összességében Kína abbéli sikere, ahogy a globalizációs térben egyes ágazatait, például a digitalizálódó államot és információs társadalmát is mozgató saját nemzeti IKT-piacát alakítgatja, a maga nemében egy kivételes történelmi teljesítmény.¹¹⁰

Lin Jü-tang korábban idézett, *Mi kínaiak* című néprajzi áttekintésében megállapította a két világháború között, hogy – noha „a kínai elmét nem lehet az eredetiség vagy teremtő erő hiányával vádolni” – Kína hátramaradt, mert nem tudott tudományos módszert kifejleszteni, s mert a kínai gondolkodásnak egészen különös sajátosságai vannak”.¹¹¹ Azzal a reménykedéssel folytatta ugyanitt, hogy „importált tudományos módszerrel s megfelelő kutatási lehetőségekkel Kína [...] a következő században jelentősen hozzájárul a tudományos világ munkájához”.¹¹² A szóban forgó évszázad már régóta tart.

FELHASZNÁLT IRODALOM

AMIN, SAMIR (2013). *The Implosion of Contemporary Capitalism*. New York: Monthly Review Press

¹⁰⁷ JUHÁSZ, 2009. 26. o.

¹⁰⁸ IBID.

¹⁰⁹ GXRT, 2021.

¹¹⁰ IVÁNYI, 2019b. 45-47. o.

¹¹¹ JÜ-TANG, 1943. 95. o.

¹¹² JÜ-TANG, 1943. 95. o.

- ANSTEY, CHRIS (2022). America's Chip War With China May Already Be Lost. Bloomberg. Letöltés helye: <https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-10-22/us-chip-war-with-china-may-already-be-lost-new-economy-saturday> (Letöltve: 2022.11.09.)
- ARRIGHI, GIOVANNI (2007). Adam Smith in Beijing. London: Verso
- AOURAGH, MIRYAM – CHAKRAVARTTY, PAULA (2016). Infrastructures of empire: towards a critical geopolitics of media and information studies. Media, Culture and Society. 38 (4), pp. 559-575.
- BALZAC, HONORÉ DE (1984). Elveszett illúziók. Budapest: Európa
- BRZEZINSKI, ZBIGNIEW – SCOWCROFT, BRENT (2019). Amerika és a Világ. Budapest: AJTK
- CAMERON, RONDO (2002). A világgazdaság rövid története - A kőkorszaktól napjainkig. Maecenas
- CGTN (2021). Xi Jinping's speech at the virtual Davos Agenda event. Január 26. Letöltés helye: <https://news.cgtn.com/news/2021-01-25/Full-text-Xi-Jinping-s-speech-at-the-virtual-Davos-Agenda-event-Xln4hwjO2Q/index.html> (Letöltve: 2022.11.09.)
- CSABA LÁSZLÓ (2018). Válság-gazdaság-világ – Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez /1988–2018/. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó
- FRIEDMAN, GEORGE (2022). Vihar a csönd előtt. MCC Press
- HUNTINGTON, SAMUEL P. (2015). A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Budapest, Európa
- FRANKOPAN, PETER (2017). The Silk Roads. A New History of The World. London: Bloomsbury
- GITR (2015). Global Internet technology Report. Johnson Cornell University. Letöltés helye: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR2015.pdf (Letöltve: 2022.11.09.)
- GITR (2016). Global Internet technology Report, 2016. Johnson Cornell University. Letöltés helye: http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf (Letöltve: 2022.11.09.)
- GXRT (2021). China Sector Analysis: Information Technology. Global X Research Team. 2021. április 28. Letöltés helye: <https://www.globalxetfs.com/china-sector-analysis-information-technology/> (Letöltve: 2022.11.09.)

- GYÖRGY LÁSZLÓ (2017). Egyensúly-teremtés. A gazdaságpolitika missziója. Budapest, Századvég
- ITO, ASEL. Digital China: A Fourth Industrial Revolution with Chinese Characteristics? ASIA-PACIFIC REVIEW. 26 (2) 50-75.
- Letöltés helye:
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13439006.2019.1691836> (Letöltve: 2022.11.09.)
- IVÁNYI MÁRTON PÁL (2014). Közösségi média: a nyilvánosság elektronikus agorája vagy posztmodern panoptikum? Hatalmi válaszok a közösségi média kihívásaira. Médiakutató, 15 (2): 119-138. 20.
- IVÁNYI MÁRTON PÁL (2019a). Digitális tőkefelhalmozás és médiainnováció: Történelmi áttekintés állam és nagytőke viszonyáról, Jel-Kép,8(1) 1 129-148.
- IVÁNYI MÁRTON PÁL (2019b). A számítógép-alapú kommunikáció nagyhatalmi és nagyvállalati perspektívái, geopolitikai és nemzetközi politikai gazdasági dimenziói, Információs Társadalom, 19 : 2 35-51.
- JUHÁSZ OTTÓ (2009). A kínai belső helyzet alakulása, kilátások. In: A változó Kína (szerk. Inotai András – Juhász Ottó). Budapest: Akadémiai Kiadó
- LIN JÜ-TANG (1943). Mi kínaiak. Budapest: Révai
- LIN JÜ-TANG (1945). Egy múltó pillanat I-II. Budapest: Révai
- MAHBUBANI, KISHORE (2018). Has the West Lost It? A Provocation. UK: Penguin
- MAHBUBANI, KISHORE – SNG, JEFFERY (2020). Az ASEAN-csoda. Antall József Tudásközpont
- MARSHALL, TIM (2018). A földrajz fogságában. Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról. Budapest, Park Könyvkiadó
- MARSHALL, TIM (2022). A földrajz hatalma. Tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére. Budapest, Park Könyvkiadó
- MATOLCSY GYÖRGY (2020). Amerikai Birodalom vs. Európai Álom. Az euró kudarca. Budapest, Pallas Athéné Books
- MCNEILL, WILLIAM (1998). World History and the Rise and Fall of the West. Journal of World History, 9 (2) : 215-37.
- MIGNOLO, WALTER (2011). The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options, Durham & London: Duke University Press

- OECD (2019). Gross Domestic Spending On R&D. Letöltés helye: <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm> (Letöltve: 2022.11.09.)
- POGÁTSA, ZOLTÁN (2019). A Huawei-ügy igazi háttere. Növekedés. Május 29. Letöltés helye: <https://novekedes.hu/mag/huawei-az-ugy-igazi-hattere> (Letöltve: 2022.11.09.)
- POLANYI LEVITT, KARI (2013). From the Great Transformation to Great Financialization. London: Zed Books.
- POMERANZ, KENNETH (2000). The Great Divergence: Europe, China, and the Making of the Modern World Economy. Princeton: Princeton University Press.
- PSF (2020). China - Technology and ICT. Privacy Shield Framework. Letöltés helye: <https://www.privacyshield.gov/article?id=China-Technology-and-ICT> (Letöltve: 2022.11.09.)
- SALÁT GERGELY (2006). Az ókori kínai Qin állam büntetőjogának rendszere. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar.
- SALÁT, GERGELY (2021). Kína, a Közép Birodalma. Rubicon. 32 (362-363) 70-83.
- SCHILLER, DAN (2014). Digital Depression: Information Technology and Economic Crisis. Urbana: University of Illinois Press.
- SZALAVETZ ANDREA (2008). Kína tudomány- és technológiapolitikája. Külgazdaság, 52 (1-2) 110–126.
- TÁLAS, BARNÁ (2009). Kína társadalmi-gazdasági fejlődésének távlatai 2030-ig. In: A változó Kína (szerk. Inotai András – Juhász Ottó). Budapest: Akadémiai Kiadó, 73–166.
- TÁLAS BARNÁ (2012). A kínai civilizáció újabb reneszánsza a XXI. század első évtizedeiben. Külügyi Szemle, 11 (2) 24–53.
- XINMEI SHEN (2019). Huawei piece by piece: P30 Pro's most important part relies on US tech. Abacus. Letöltés helye: <https://www.scmp.com/abacus/tech/article/3029373/huawei-piece-piece-p30-pros-most-important-part-relies-us-tech> (Letöltve: 2022.11.09.)
- ZAKARIA, FAREED (2009 [2008]). A posztamerikai világ. Budapest: Gondolat